

Distorsionări verbale și nonverbale în exprimarea acordului și dezacordului în româna vorbită actuală

Luminița HOARȚĂ CĂRĂUȘU

1. Acordul

1.1. Introducere

Afirmația este înțeleasă, prin excelență, ca opusul unei *negații*. Astfel, în sens larg, afirmația este „termenul nemarcat al raportului polar *afirmativ* (*pozitiv*)/*negativ*, care caracterizează propozițiile și enunțurile” (GALR 2005: 698). Afirmația se opune negației, constituind, astfel, „aspecte opozabile ale unei categorii logice fără de care nu poate fi imaginat dialogul interuman” (Dănilă 2007: 223). Dacă, la nivel semantic-lexical, *negația* se manifestă printr-un „ansamblu de procedee derivate care formează în mod sistematic cuvinte cu sens negativ (prefixele negative)”, cuvintele cu sens negativ neavând caracteristicile predicative ale negației gramaticale. Acestea reprezintă „doar un rezultat lexicalizat al acesteia” (GALR 2005: 707), *afirmația* „nu are o marcă specifică, forma *pozitivă* a propozițiilor fiind indicată de absența mărcilor negației” (GALR 2005: 698). Un enunț afirmativ „descrie o stare de lucruri, o acțiune sau un obiect ca existente (*Cartea a apărut*); enunțul negativ corespunzător îl contrazice, exprimând neadevărul său, non existența sau nerealizarea respectivei stări (*Cartea nu a apărut*)” (GALR 2005: 698).

În timp ce termenul *negație* se aplică, în sens larg, și unor acte de contestare, respingere la nivel pragmatic, în interacțiunea verbală, utilizându-se, pentru acest tip de acte de limbaj, termenul *dezacord*¹, elementele specifice unui enunț asertiv pozitiv „se pot folosi, în plan pragmatic-dialogic, și pentru exprimarea acordului, a acceptării (așa cum mijloacele negației se folosesc pentru exprimarea dezacordului)” (GALR 2005: 698). Cu alte cuvinte, „*afirmația* apare la nivelul predicăției semantico-sintactice (pentru care este preferabilă desemnarea ca *formă pozitivă*), la nivelul enunțiativ (ca tip de enunț, *afirmația* propriu-zisă) și la nivel dialogic (ca *acceptare* a unei propoziții sau ca *exprimare a acordului*)”, între cele trei niveluri existând „destule legături și mai ales mijloace de expresie comune” (GALR 2005: 698). Vom fi interesați, în lucrare, să urmărim tipurile de acte de limbaj care exprimă *acordul*. Observațiile pe care le vom face referitor la acord se bazează pe studiul unor corpusuri de limbă română vorbită actuală: Hoarță Cărăușu (coord.) 2005 și Ionescu Ruxândoiu (coord.) 2002.

¹ Referitor la mărcile dezacordului, vezi Hoarță Cărăușu 2007: 19–24.

1.2. Mărci verbale ale acordului. Distorsionări verbale în exprimarea acordului

Acordul a fost considerat de Sorin Stati (1990: 65) un tip de *rol argumentativ*. El este „un rol argumentativ pasiv, defensiv, un rol dialogic prin excelență”, care constă în „acceptarea unei teze, a unei concluzii a partenerului, prin împărtășirea presupuzițiilor enunțării”, acordul fiind „o reacție cooperativă, congruentă la o aserțiune, o invitație etc” (Năstase 2003: 217). Inventarul rolurilor sau funcțiilor argumentative variază, în mod sensibil, de la un autor la altul. În opinia lui Sorin Stati (1990: 65), rolurile argumentative sunt următoarele: a) *asentiment, confirmare, adeziune*; b) *justificare, probă*; c) *concesie*; d) *rectificare*; e) *obiecție*; f) *critică, acuzație, reproș*; g) *teză, concluzie*.

Rolul argumentativ al unui enunț a fost interpretat ca fiind „o dimensiune facultativă adăugată la funcția pragmatică, relevându-se, de obicei, la nivel transfrastic” (Stati 1990: 67). Rolul argumentativ este o proprietate relațională, în măsura în care el se stabilește în raport cu un alt conținut frastic. Sorin Stati admite că un enunț poate avea secțiuni, fiecare secțiune având rolul său argumentativ. Astfel, schimbul conversațional „Petre va veni mâine./ Nu. Nu va fi aici decât săptămâna viitoare. Mâine va fi la Londra” (Stati 1990: 67) este o secvență de trei roluri, și anume *contestare + rectificare + obiecție*. Pe de altă parte, respingerea poate acoperi mai mult de un enunț; este vorba, de exemplu, despre obiecțiile care se exprimă prin intermediul unui șir de fraze.

Acordul ca rol argumentativ este „un concept relațional stabilit între replica-stimul și reacția declanșată de aceasta” (Năstase 2003: 217). Acest rol argumentativ consistă în acceptarea unei teze, a unei concluzii a partenerului, și, de aceea, el presupune dialogul. Se aprobă, se împărtășește opinia alocutorului, cu alte cuvinte, se consideră că ceea ce afirmă alocutorul este adevărat. Asentimentul este marcat prin intermediul *conectorilor argumentativi*² de tipul *bine spus, ai dreptate, exact, foarte bine, da, just, natural, adevărat, normal, absolut, perfect* etc. Conectorii argumentativi de acord, confirmare, adeziune indică acordul din partea interlocutorului, în privința aserției transmise de către vorbitor:

B: (către C, mama lui F) nu-i faceți# chestii_d-alea acasă?

C: *da*:↓ dar ea este: ⊥ cum să spun ↑ ă⊥ ei îi place foarte mult să umble în părul altuia în general [femeile cu părul lung la NEbunie]↓

A: [<p în general TOȚI sînt așa> (Ionescu Ruxândoiu [coord.] 2002: 30).

B: (citește) în: lingvistica: românească ↑ + sinonimia lexicală ↓ + vizează cuvinte ↑ + aparținând unui: + grup semantic limitat ↑ + ă↑ fiind sinonime lexicale ↑ cuvintele ↑ + sau [x] frazeologice ↑ + formal diferite ↑ + care denumesc aceeași realitate semantică.

A: *exact*. în definiția sinonimelor ↑ apare ↑ + uneori ↑ + și + ă ↑ + cuvântul <F aproximaTIV> (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 139).

² Sintagma este preluată de la Roventza Frumușani (2000: 91), care este de părere că putem defini conectorii argumentativi astfel: „conectorul argumentativ este un morfem (de tip conjuncție, adverb, locuțiune adverbială) care articulează două enunțuri ce intervin într-o strategie argumentativă unică”.

B: CE v-a decontat.
A: transportu. trenu↓ avionu↓ cu ce-au venit
B: o mai fi valabil?
A: te duci la asta acum în oc[tombrie?
B: [da (Ionescu Ruxăndoiu [coord.] 2002: 38).

În privința conectorului argumentativ *așa*, Liana Pop consideră că exprimă confirmarea „la un nivel pur fatic, situație în care *așa* indică prezența interlocutorului «pe fir»” (Pop 2003: 257); *așa* fatic este sinonim cu *da* fatic, „care se știe că nu este decât un confirmativ parțial (v. *oui* de «prise en charge partielle» din franceză), nefuncționând în acest caz la nivelul conținutului propozițional” (Pop 2003: 258):

A: e totul bine sau CE
B: da. m-au pus ăștia să fac o prezentare↓ propunerea lucrării↓ [știi↑
A: [*așa*
+B: în scris (Ionescu Ruxăndoiu [coord.] 2002: 38).

Funcționând ca marcă fatică, adverbul *da* este folosit ca simplu „semnal de recunoaștere, de verificare a contactului între interlocutori”, ieșind cu totul „din sfera afirmației și chiar a acordului” (GALR 2005: 701):

C: eu nu știu nu mă pricep la ăstea [deloc.
A: *da::.*
B: nu știu_n orice caz este foarte:= (Hoarță Căraușu [coord.] 2005: 95).

Sorin Stati (2002: 54, 72) distinge acordul de confirmare, aceasta din urmă fiind „o reacție la o cerere explicită de confirmare formulată de partener” (Năstase 2003: 219):

B: sinonimia pură reprezintă: [xxx]
A: puțin mai tare ca s_audă și colegii dumneavoastră. deci sinonimia pură. *da?* +
B: *da.* =
A: = sau <F TOTALĂ> se mai numește. nu? (Hoarță Căraușu [coord.] 2005: 140).

Prin astfel de „întrebări disjunctive” (Collett, 2005: 90), de tipul *da?*, *nu-i așa?*, *nu?*, „ascultătorul arată că nu dorește să vorbească, acestea adăugându-se la o afirmație a vorbitorului, invitându-l pe celălalt „să continue să vorbească” (Collett, 2005: 90):

L: <Î CUM>? *da*’ asta a noastră i_n o mii nou’ suti: =
A: treiză’ și ceva. *nu?*
L: treiză’ și șapți. parcî [xxx]
A: asta-i din o mii opt suti nou’zeci și ceva (Hoarță Căraușu [coord.] 2005: 66).

Răspunsul afirmativ a fost clasificat în literatura de specialitate (GALR 2005: 702-706) în: 1. *răspunsul afirmativ la o întrebare totală*; 2. *replica afirmativă* și 3. *acceptarea unor acte injonctive, predictive, promissive*.

Răspunsul afirmativ la o întrebare totală „constă în asertarea unei propoziții căreia prin întrebare i s-a presupus doar posibilitatea; se produce astfel o afirmație propriu-zisă, adică un *enunț asertiv afirmativ*” (GALR 2005: 702):

B: ai di scris și la mate: ?
C: *da* (Hoarță Căraușu [coord.] 2005: 52).

B: totuși steaua ari-un avantaj. ++ în spania o făcut o figurî mari lentî + și ultimul meci din spania l-o făcut destul di bun.

A: cari? ăla cu bilbao?

B: *da* ↑ (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 75).

Exprimarea întărită a răspunsului afirmativ se poate realiza prin „modalizatori epistemici de certitudine” (GALR 2005: 703), de tipul adverbelor *desigur, evident, sigur, bineînțeles, firește, natural, indiscutabil, adevărat, exact, corect*; locuțiunile *fără îndoială, fără nicio îndoială, fără doar și poate, de bună seamă* (GALR 2005: 703):

B: crezi c_o zi_i destul pentru ce_ai tu nevoie?

A: <Î *SIGU::R*>. știu EXACT ce tre' să caut ↓ așa că merg direct la sursă (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 122).

Replica afirmativă „urmează unei aserțiuni pozitive, exprimând acceptarea conținutului acesteia” (GALR 2005: 704):

A: nu ↓ da' ↑ <R da' nu neapărat în cazul morții> ↑ + cred că-i și normal. + jumati din averi aparțini: COPIILOR. [sau ar trebui ↑ =

B: = *da* ↓ de fapt ↑] prima dată jumate ia: soțu' moștenitor ↓ soțu' ↑ + rămas viu ↓ + și cealaltă jumate o iau copiii + normal ↓ + și că pi [urmă și + de la soțu' rămas viu sîmparti ⊥

C: *da*] (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 55).

Acceptarea unor acte de limbaj inioctive, predictive, promise „are unele mijloace specifice de exprimare”, neprivind „conținutul propozițional sau presupozitional al enunțurilor, ci actul de vorbire însuși” (GALR 2005: 705):

A: <Î oricum> eu pungili astea o sî li iau ↑ ++

B: *păi da*. (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 88).

A: = *păi* + atunci deducerea care noi o s-o acordăm este de cinspre de șapte milioane o_sută cât ați achitat dumneavoastră + [<F ATÂT>. + atât o să fie =

B: *da bini da da*] + nici nu cer mai mult [xxx] (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 162).

Acordul se definește prin raportare obligatorie la *antecedent*, prin antecedent înțelegându-se „termenul general cu care putem defini orice secvență din dialog care stimulează un acord, un asentiment, o adeziune, o confirmare, din partea partenerului în timpul schimbului verbal” (Năstase 2003: 220). Ca urmare a acestui lucru, acordul apare în cadrul *perechilor de adiacență*³: *întrebare-răspuns, cerere-acceptare, ofertă-acceptare, invitație-acceptare* etc.

În literatura de specialitate, antecedentele au fost clasificate în două categorii: *antecedente „expectative”* și *antecedente „nonexpectative”*.

Antecedentele sunt „expectative” „atunci când emițătorul lor așteaptă o reacție din partea receptorului” (Năstase 2003: 220):

A: *păi* au luat bătaie cu unu cinci acasă de la + internationale milano. +++ chestia e că și steaua ↓ uneori joacă ↑ uneori nu joacă. hai sî fim sinceri. uitați atuncea. ciocoiu o jucat perfect din meciul ăla cu ++ cum îi zici? cu beşiktaş. nu?

B: *da* (Hoarță Cărăușu [coord.] 2005: 76).

³ Referitor la conceptul *perechi de adiacență*, vezi Hoarță Cărăușu 2003: 53–56.

Atunci când, însă, „receptorul reacționează cooperativ, aducându-și propria contribuție la schimbul verbal, fără ca aceasta să fie așteptată în mod special”, antecedentele sunt „nonexpectative” (Năstase 2003: 220):

B: și diferă. + acum sincer vorbind ↑ nu știu cât ar costa ↑ dac-ar costa foarte mult și ↑ autentifici contractul di închirieri la notariat. + dacă și taxează la valoarea apartamentului ↑ sau o taxă fixă care-o percep pentru autentificări.

A: da.

B: sincer nu știu. nu pot să-ți dau informații în privința aceasta (Hoarță Căraușu [coord.] 2005: 184).

Referitor la acord, s-au operat distincții, cum ar fi: *acordul total* vs. *acordul parțial* și *acordul cu funcție proprie* vs. *acordul impropriu* (Năstase 2003: 218).

În cadrul *acordul total*, „locutorul își exprimă adeziunea completă la teza susținută de colocutor” (Năstase 2003: 218):

L: și + plus friguroasi ↓ + eu știu ↓ + o casă din asta ↓ uiti și asta. ++ vezi ci călduroasă-i?

A: da.

L: asta undi stăm noi ↓ (Hoarță Căraușu [coord.] 2005: 67).

În ceea ce privește *acordul parțial*, se constată că „locutorul își exprimă cu rezerve adeziunea” (Năstase 2003: 218):

L: = cică-s <Î FOARTI PERICULOASI>. îs: ↑ ++ așa am înțeles eu. am auzit și eu ↑ na. nu nu știu dacă-i adevărat. + îs cancerigeni cică. +

A: poati. nu știu [xxx] (Hoarță Căraușu [coord.] 2005: 67).

În privința *acordului cu funcție proprie*, se poate afirma că „actul de vorbire în care locutorul își exprimă adeziunea vizează direct conținutul propozițional al antecedentului” (Năstase 2003: 218):

B: pentru ++ psihicu' ăloră ↑ ++ steaua este-o echipă importantă?

A: pentru valencia?

B: sigur (Hoarță Căraușu [coord.] 2005: 75).

Acordul impropriu „întreține contactul interacțional, semnalează vorbitorului că este ascultat cu atenție, fără a confirma, în fapt, conținutul propozițional al antecedentului” (Năstase 2003: 218):

B: = da ↓ de fapt ↑] prima jumătate ia: soțu' moștenitor ↓ soțu' ↑ + rămas viu ↓ + și cealaltă jumătate o iau copiii + normal ↓ + și că pi [urmă și + de la soțu rămas viu și-mparti ↓

C: da]

A: <R sau cel puțin atunci e numai un sfert ↑ sau o + [o treime ↑ aparțin copiii]> (Hoarță Căraușu [coord.] 2005: 55).

L: că mă gândeam că altfel ↑ [...] cum și zic eu? voi ați fi împrumutat di la bancă ↑ +

A: da ↓

L: și ăștia [xxx] ar fi vândut î: ↑ ++ [casa (Hoarță Căraușu [coord.] 2005: 61).

A: că ari: î + chiar +++ în spați esti: ++ cum și cheamă? +++ un: ++ un + BALCON. și ↑ + am uitat cum și cheamă di la balcon + rama.

L: da ↑

A: îi făcută din fier forjat ↑ și i scris anu' [de-atunci (Hoarță Căraușu [coord.] 2005: 66).

În literatura de specialitate (GALR 2005: 704), se vorbește și despre așa-numitele „mijloace ale exprimării atenuate a răspunsului afirmativ”. Funcționează ca astfel de mijloace, mai întâi, „modalizatorii epistemici de incertitudine”: adverbele *poate, probabil, parcă*; expresiile lexicale cu semantică modală: *cred, mă îndoiesc* etc. Tot ca mijloace ale exprimării atenuate a răspunsului afirmativ funcționează și „formulele de aproximare”: *cam, oarecum, întrucâtva, aproximativ*:

A: = da ↑ ș_ aț primit înapoi ↓ ș_ aț primit înapoi impozitu'. nu?

B: *cred cî da* + da [xxx]

A: tocmai + deci așa asta o să se ntîmpli și la anu' pentru două_mii_patru ↓ + o sî primiți înapoi (Hoarță Căraușu [coord.] 2005: 167).

A: ce pastile?

B: nici nu mai țin minti. ++ gluconat sau? (xxx)

A: glidomed?

B: *cam așa* ↓ da.. ++ și dup_ aceea o zâs cî mai bini sî fac injecții ↑ =

A: = cât timp ați făcut tratament cu pastilute? (Hoarță Căraușu [coord.] 2005: 149).

1.3. Mărci nonverbale ale acordului. Distorsionări nonverbale în exprimarea acordului

Limbajul trupului, asemenea oricărui alt limbaj, „constă din cuvinte, propoziții și o anumită punctuație. Fiecare gest este asemenea unui cuvânt, iar un cuvânt poate avea mai multe înțelesuri. Numai analizat într-o propoziție, alături de alte cuvinte, putem înțelege pe deplin sensul unui cuvânt” (Pease 1993: 21). Cu alte cuvinte, gesturile „sosesc grupate în «propoziții» și transmit neîncetat adevărul despre sentimentele și atitudinile persoanei în cauză”, iar perspicace este acel om „care poate citi «propozițiile» nonverbale și le poate confrunța cu precizie cu propozițiile verbale” (Pease 1993: 22).

Majoritatea gesturilor de bază ale comunicării sunt aceleași în întreaga lume. Un astfel de gest universal este cel al aprobării. Astfel, „a încuviința dând din cap înseamnă, aproape în mod universal, «da» sau o aprobare. Este una din formele înclinării capului și pare a fi un gest înnăscut, utilizat și de oamenii nevăzători și surzi” (Pease 1993: 16).

Multă lume consideră că „modul normal de a spune «da» cu ajutorul capului este prin mișcarea lui în sus și în jos”, mișcarea amintită făcând parte din așa-numitul cod „încuviințare-scuturare”, „în care capul face o mișcare sus-jos pentru «da» și una stînga-dreapta pentru «nu»”, acesta fiind „de departe cel mai popular cod regăsit în Europa” (Collett 2006: 292).

Al doilea cod se numește „coborâre-aruncare”, „în care capul este înclinat rapid în față pentru a spune «da» și aruncat spre spate pentru a spune «nu», întâlnit în Grecia, în Turcia și în sudul Italiei” (Collett 2006: 292).

Al treilea tip de gesturi ale capului pentru a aproba sau dezaproba un lucru îl reprezintă codul „rotire-aruncare”, în care, „pentru a semnala «da», capul este clătinat dinspre un umăr către celălalt, asemănător gestului vest-european ce arată indecizia, iar, pentru a spune «nu», capul este împins brusc spre spate” (Collett 2006: 295).

Alte gesturi ale acordului sunt gestul „inel” sau „OK” și gestul degetului mare ridicat (Pease 1993: 18–19).

2. Dezacordul

2.1. Introducere

Negația este „un procedeu lingvistic (gramatical) acționând deopotrivă în plan semantic referențial și în plan enunțiativ” (GALR 2005:707). La nivel semantic-lexical, negația se manifestă printr-un „ansamblu de procedee derivative care formează în mod sistematic cuvinte cu sens negativ (prefixele negative)”, cuvintele cu sens negativ neavând caracteristicile predicative ale negației gramaticale. Acestea reprezintă „doar un rezultat lexicalizat al acesteia” (GALR 2005:707).

Termenul *negație* se aplică, în sens larg, și unor acte de contestare, respingere la nivel pragmatic, în interacțiunea verbală. Vom folosi, în lucrarea de față, pentru acest tip de acte de limbaj, termenul *dezacord*.

Observațiile pe care le vom face referitor la dezacord se bazează pe studiul unor corpusuri de limbă română vorbită actuală: Hoară Cărașu (coord.) 2005 și Ionescu Ruxăndoiu (coord.) 2002.

2.2. Mărci verbale ale dezacordului. Distorsionări verbale în exprimarea dezacordului

În termenul generic *dezacord* pot fi înscrise „multiplele forme în care se concretizează divergențele ocurente în comunicarea orală”, realitatea lingvistică pe care o acoperă acest termen suportând „diferențieri graduale” și incluzând „diferite forme de expresie și strategii comunicative și interpretative: corectare, autocorectare, contestare, contrazicere, contracarare, dezacord parțial, total, direct, indirect, conflict etc.” (Popescu 2003: 229).

Dezacordul, ca și acordul, a fost considerat (Stati 1990: 79, 127) un tip de *rol argumentativ*, alături de alte roluri argumentative⁴.

Dezacordul, ca rol argumentativ, se exprimă, mai întâi, prin reluarea, în formă negativă, a frazei contestate sau prin conectori argumentativi de tipul: *din contră, nu* sau printr-o expresie echivalentă. Locutorul își exprimă dezacordul, refuzul față de intervenția interlocutorului, utilizând formule explicite de tipul: „Nu sunt de acord”, „Este fals” și fraze performative de tipul „Contest afirmațiile tale”:

A: nu știu de: organizatori acuma. asta în mai a fost cu:# nu știu ce centru american cu altceva și d-aia au avut bani. și dacă și-ăștia de la politehnică au↓ decontează. CE scria acolo. parcă scria niște chestii de bani

B: *nu*. nu scria.

A: nu scria.# întrebați când ajungeți acolo. am înțeles că merge și răzvan↓ și doamna:# c*** (Ionescu Ruxăndoiu [coord.] 2002: 38).

C: nu contează altceva ↑ =

D: = nu vindecați. =

C: = decât + mă iertați ↓ ++ să vă dau exemplu + î: ↓ + din mine. păi dacă arta atât de + veridică la un moment dat ↑ și de un livresc atât de ++ [xxx] sunt duse atât de în extrem ↑ încât lumea nu [xxx] =

A: = <F NU. NU.> televiziunii i se reproșează ↑ + de exemplu ↑ + că ++ vrând

⁴ Referitor la caracteristicile celorlalte roluri argumentative, vezi Hoară Cărașu 2006b: 305–312.

nevrând ↑ ++ [xxx] să le copieze. la o crimă ↑ + la un omor ↑ ++ la știrile de la ora cinci ↑ + la nu mai știi ce ↑ +=

B: = dar nu există așa ceva ca ++ [xxx] = (Hoarță Cărașu [coord.] 2005: 213).

Mărcile verbale ale dezacordului reprezintă un tip de *mărci ale schimbării rolului conversațional*⁵. Astfel, mărcile verbale ale dezacordului se înscriu în categoria *mărcilor ascultătorului*, mărci care servesc la *preluarea cuvântului*, numite și *semnale de turn-taking (de schimbare a rolului conversațional)*. Prin intermediul acestui tip de semnale „ascultătorul comentează enunțul partenerului, asumându-și, în același timp, rolul vorbitorului” (Mara 1986: 183).

Ascultătorul poate încerca să preia cuvântul întrerupându-l pe vorbitor, cele două intervenții, cea a vorbitorului și cea a ascultătorului, suprapunându-se:

D: <S titlul lucrării mele de doctorat> ↑ =

A: = spuneți mai tare.

B: puțin mai tare dacă ↑

A: așa.

D: titlul lucrării mele de doctorat ↑ [xxx] spus și nespus în în interacțiunea comunicatională. deci în + interacțiunea în + comunicarea interpersonală (Hoarță Cărașu [coord.] 2005: 168–169).

În timp ce partenerul vorbește, ascultătorul poate face o remarcă pozitivă de tipul „sunt complet de acord”, dar poate dori și să-și exprime un punct de vedere care să destabilizeze vorbitorul, utilizând mărci verbale ale dezacordului de tipul „prostii!”, „da de unde” sau „nu sunt de acord” (Collett 2005: 91):

B: ș-o lipsit mult?

C: *da di undi* ↑ ci imediat + o venit sî vadî ci facem. + dănuț ↑ ++ era sî-i spargî unei fe CAPul unei fe:ti: ↓ + o căzut aia ca la: alandala ↑ jum-jum ↑ și doamna l-o prins (Hoarță Cărașu [coord.] 2005: 51).

În literatura de specialitate, s-a recurs și la o taxonomie a dezacordului în comunicarea orală. Astfel, Mihaela Popescu (2003: 228) este de părere că, „pe axa actanțială, dezacordul își desfășoară potențialul în trei direcții: *dezacordul locutorului cu sine*, *dezacordul cu interlocutorul* și *dezacordul cu un terț* nonprezent sau nonactiv din punctul de vedere al interacțiunii verbale”. Forme ale dezacordului locutorului cu sine sunt: *neatenția*, *ezitarea*, *autoîntreruperea controlată*, *amplificarea sau diminuarea*, *dezacordul metalingvistic* (vezi Popescu 2003: 229 sq.).

Dezacordul cu interlocutorul poate fi, în opinia aceleiași lingviste, dezacord *total* sau *parțial*, „în funcție de modul în care se face respingerea actului de vorbire performat de interlocutor” și dezacord *nonstrategic*, „realizării nonstrategice corespunzându-i dezacordul direct, explicit”, sau *strategic*, celei de a doua căi, strategice, „corespunzându-i dezacordul implicit”.

Dezacordul strategic poate fi clasificat, la rândul său, în: *dezacord indirect*, *prin interogație*, *dezacord indirect (prin interogație)*, *metalingvistic + ironie*, *dezacordul citat*, *dezacordul simulat*, *dezacordul implicit*, *dezacordul atenuat + argumentare*, *dezacordul atenuat + contracarare*, *dezacordul în crescendo (cu potențial agresiv limitat)* și *dezacordul cu o presupuziție a interlocutorului* (vezi

⁵ Vezi, în acest sens, Hoarță Cărașu 2006a: 139–148.

Popescu 2003: 231–235).

Dezacordul cu un terț vizează „exprimarea, de către locutor, a dezacordului cu privire la situația de comunicare, la o stare de fapt despre care se discută, la opiniile unui terț care nu se poate erija în instanță comunicativă, în actant (adică în participant direct sau citat”, această formă de dezacord neimplicând „reacții din partea țintei sale”, în schimb, ea putând „atrage – în funcție de situație – fie acordul, fie dezacordul receptorului în legătură cu aserțiunile sale” (Popescu 2003: 236).

În literatura de specialitate, se consideră că „mijloacele de respingere a unei propoziții sau presupoziții, specifice dialogului, depind de replica anterioară, care are rolul de stimul și care conține antecedentul anaforelor negative” (GALR 2005: 726). Din această perspectivă, situațiile caracteristice sunt:

- a) răspunsul negativ la o întrebare totală: *A înghețat apa? – Nu;*
- b) respingerea unei afirmații precedente: *Apa a înghețat. – Nu/Ba nu;*
- c) respingerea unor acte injonctive, predictive, promissive etc.: *Vino mâine. – Nu/Ba nu* (GALR 2005: 726).

2.3. Mărci nonverbale ale dezacordului. Distorsionări nonverbale în exprimarea dezacordului

Dezacordul, această stare de spirit, poate fi semnalată și prin semnale nonverbale. Astfel, interlocutorul poate fi „complet închis”, „retrăgându-se pe scaun cât mai aproape de spătar și închizându-și corpul din punct de vedere fizic”, el închizându-și, în același timp, și „receptorii senzoriali” (Turchet 2005: 260). Poziția interlocutorului este, din această perspectivă, cea „a unui boxer care și-a adus tot corpul înapoi înainte de a lupta și a riposta”, iar, din punctul de vedere al comunicării, „este indicat să îi dai cuvântul pentru a încerca să identifice exact problema și, odată ce se va descărca, el va putea reveni la sentimente mai bune” (Turchet 2005: 260). Întrebarea „Ce părere ai?” este întotdeauna o întrebare foarte bună în astfel de situații, deoarece, „până acum închis, interlocutorul este pus în situația să emită, pentru că îi cerem să ne expună motivele dezacordului său, și o face fără agresivitate, întrucât dezacordul său a fost depistat vizual foarte devreme” (Turchet 2005: 260).

De obicei, se consideră că modul normal de a spune „nu” cu ajutorul mișcărilor capului este „prin întoarcerea acestuia într-o parte și-n alta” (Collett 2006: 292), acesta fiind cel mai popular cod regăsit în Europa. Presupunerea este, însă, incorectă. Un alt mod de a exprima dezacordul este acela în care capul este „aruncat spre spate pentru a spune «nu», întâlnit în Grecia, în Turcia și în sudul Italiei” (Collett 2006: 292). Aruncarea capului „se rezumă la o singură mișcare”, mărirea vitezei sau amplitudinii mișcării făcând ca gestul „să pară mai spectaculos”, gestul fiind însoțit de „folosirea mimicii feței sau a unor semnale vocal-convenționale” (Collett 2006: 293). În Grecia, de exemplu, localnicii își aruncă capul pe spate „fără a utiliza și anumite grimase”, dar își dau capul pe spate, însoțind mișcarea „cu ridicarea sprâncenelor, închizând ochii și fâțâind din buze”, gestul căpătând „o semnificație categoric negativă” (Collett 2006: 293).

Al treilea tip de gesturi ale capului pentru a nega un lucru este cel în care, pentru a spune „nu”, „capul este împins brusc spre spate”, acest cod fiind „specific Bulgariei”. La bulgari, uneori, gesturile folosite pentru acord și dezacord sunt

ambigue: „deși folosesc mișcarea de rotire pentru a spune „da”, uneori folosesc mișcarea de scuturare a capului pentru a trimite același mesaj”, acest lucru întâmplându-se, din fericire, numai atunci când „își acompaniază vorbele de gesturi” (Collett 2006: 296–297). Atunci când înalță din sprâncene pentru a semnala negația, grecii „își însoțesc, adesea, mișcarea cu deschiderea largă a ochilor; pentru noi, o asemenea mimică pare o formă ușor uimită de aprobare, dar pentru majoritatea populației grecești înseamnă categoric «nu»” (Collett 2006: 298).

Despre „clătinatul capului, utilizat în general cu sensul de «nu»”, vorbește și Allan Pease (Pease 1993: 121), gestul în discuție putând fi considerat fie „un gest înăscut”, fie „primul gest însușit de ființa umană”. Astfel, „atunci când noul născut s-a săturat de lapte, el își clatină capul într-o parte și alta, pentru a îndepărta sânii mamei” (Pease 1993: 122).

În ceea ce privește semnalele ochilor, „privirea laterală” este folosită pentru exprimarea ostilității, fiind însoțită de „încruntarea sprâncenelor, de ridicarea frunții sau de lăsarea în jos a buzelor”. De asemenea, „gestul blocării ochilor”, însoțit de „înclinarea capului pe spate, pentru a ne putea arunca o privire lungă sau, cum s-ar zice, pentru a ne măsura din cap până în picioare” exprimă dezacordul celui care îl folosește, o reacție negativă, care necesită „un nou procedeu pentru restabilirea unei comunicări eficiente” (Pease 1993: 140–142).

Printre gesturile mâinii și ale brațului ce exprimă dezacordul, putem aminti „încheștarea mâinilor”, gestul având trei poziții principale: „mâinile încheștate înaintea feței, mâinile încheștate și așezate pe masă sau în poziție de mijloc și mâinile încheștate și lăsate în poală în poziție de ședere sau lăsate în jos când stăm în picioare” (Pease 1993: 67–68). De asemenea, „brațele încrucișate cu degetele mari ridicate” constituie o altă poziție de gesturi larg răspândite care exprimă dezacordul, acest gest fiind un semnal dublu, alcătuit dintr-o atitudine negativă (brațele încrucișate), ce exprimă dezacordul și dintr-o atitudine de superioritate (etalată prin degetele mari) (Pease 1993: 75–76).

Între alte gesturi ale mâinii și brațelor care exprimă dezacordul, putem aminti gestul încrucișării brațelor, însoțit de cel ale mângâierii bărbiei și al încrucișării picioarelor, interlocutorul înțelegând că răspunsul celui care face acest gest este, fără a-l exprima în cuvinte, „nu”. De altfel, gestul obișnuit al încrucișării brațelor este „un gest universal care exprimă, aproape pretutindeni, o atitudine defensivă sau negativă”, încrucișarea brațelor arătând clar că „majoritatea oamenilor utilizează gestul brațelor încrucișate atunci când nu sunt de acord cu cele auzite” (Pease 1993: 97). Și gestul complet de încrucișare a brațelor însoțit de palmele strânse pumn „indică o atitudine ostilă și defensivă, acest grup de gesturi combinându-se adesea cu dinții strânși și fața aprinsă, „caz în care atacul verbal sau fizic poate fi iminent” (Pease 1993: 99).

În privința gesturilor picioarelor ce exprimă dezacordul, poate fi amintit gestul încrucișării picioarelor, care „aproape întotdeauna este un gest secundar, care apare împreună cu alte gesturi negative și din această cauză nu poate fi interpretat izolat sau rupt de context”. Mai mult, „când gestul încrucișării picioarelor apare împreună cu încrucișarea brațelor, persoana respectivă s-a retras din conversație” (Pease 1993: 108).

3. Concluzii

Elementele specifice unui enunț asertiv pozitiv se pot folosi, în plan pragmatic-dialogic, și pentru exprimarea acordului, a acceptării. *Afirmația* apare și la nivel dialogic (ca *acceptare* a unei propoziții sau ca *exprimare a acordului*). Acordul este un rol argumentativ pasiv, defensiv, un rol dialogic prin excelență, care constă în acceptarea unei teze, a unei concluzii a partenerului, prin împărtășirea presuposițiilor enunțării, acordul fiind o reacție cooperativă, congruentă la o aserțiune, o invitație etc.

În lucrarea de față, înscrinem în termenul generic *dezacord* variatele forme în care se concretizează divergențele care apar în interacțiunea verbală curentă.

Lucrarea prezintă dezacordul ca fiind un tip de *rol argumentativ*, rol ce se exprimă fie prin reluarea, în formă negativă, a frazei contestate, fie prin *conectori argumentativi* de tipul: *nu, din contră, da de unde*, fie printr-o expresie echivalentă.

Mărcile verbale ale dezacordului pot fi înscrise între *mărcile schimbării rolului conversațional*.

Lucrarea ia în discuție și câteva *semnale nonverbale* ale dezacordului.

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

Hoarță Cărăușu (coord.) 2005: Luminița Hoarță Cărăușu (coord.), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Iași, Editura Cermi.

Ionescu Ruxăndoiu (coord.) 2002: Liliana Ionescu Ruxăndoiu (coord.), *Interacțiunea verbală în limba română actuală*, București, Editura Universității din București.

B. Literatură secundară

Collett 2005: Peter Collett, *Cartea gesturilor. Cum putem citi gândurile oamenilor din acțiunile lor*, București, Editura Trei.

Collett 2006: Peter Collet, *Cartea gesturilor europene*, București, Editura Trei.

Dănilă 2007: Elena Dănilă, *Afirmația în limba română – probleme, soluții*, în *Limba română azi*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 223–234.

GALR 2005: *Gramatica limbii române*, vol. 2, *Enunțul*, București, Editura Academiei Române.

Hoarță Cărăușu 2003: Luminița Hoarță Cărăușu, *Elemente de analiză a structurii conversației*, Iași, Editura Cermi.

Hoarță Cărăușu 2006a: Luminița Hoarță Cărăușu, *Mărci ale schimbării rolului conversațional în limba română vorbită actuală*, în *Identitatea culturală românească în contextul integrării europene*, volum îngrijit de Marius-Radu Clim, Ofelia Ichim, Laura Manea, Florin-Teodor Olariu, Iași, Editura Alfa, p. 139–148.

Hoarță Cărăușu 2006b: Luminița Hoarță Cărăușu, *Teoria rolurilor argumentative*, în *Limba și literatura română. Regional – național – european*, Iași, Casa Editorială Demiurg, p. 305–312.

Hoarță Cărăușu 2007: Luminița Hoarță Cărăușu, *Mărci verbale și nonverbale ale dezacordului în româna vorbită actuală*, în „Analele Universității «Alexandru Ioan Cuza» Iași”, secțiunea IIIe, Lingvistică, LII, 2006, p. 19–24.

Mara 1986: Edith Mara, *Per un analisi dei segnali discorsivi nell'italiano contemporaneo*, in K. Lichem, E. Mara, S. Knaller (hrsg.), *Parallela 2: Aspetti della sintassi dell'italiano contemporaneo*, Tübingen, Narr.

- Năstase 2003: Vera Năstase, *Acordul afirmativ în limba română vorbită*, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coord.), *Dialogul în româna vorbită*, București, Editura Oscar Print, p. 216–227.
- Pease 1993: Allan Pease, *Limbajul trupului. Cum pot fi citite gândurile altora din gesturile lor*, București, Editura Polimark.
- Pop 2003: Liana Pop, „Așa-i, nu-i așa?” *De la adverb la marcă discursivă: un caz de gramaticalizare*, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coord.), *Dialogul în româna vorbită*, cit. supra, p. 239–261.
- Popescu 2003: Mihaela Popescu, *Aspecte ale dezacordului în comunicarea orală*, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coord.), *Dialogul în româna vorbită*, cit. supra, p. 228–238.
- Roventă Frumușani 2000: Daniela Roventă Frumușani, *Argumentarea. Modele și strategii*, București, Editura All.
- Stati 1990: Sorin Stati, *Le transphrastique*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Stati 2002: Sorin Stati, *Principi di analisi argomentativa*, Bologna, Patron.
- Turchet 2005: Philippe Turchet, *Sinergologia. De la limbajul trupului la arta de a citi gândurile celui alt*, Iași, Editura Polirom.

Verbal and nonverbal approval and denial Markers in spoken Romanian

The article discusses several problems of the discourse markers, namely the approval and denial Markers in spoken Romanian. Discourse analysis is a vast and ambiguous field. The vastness and ambiguity of discourse analysis is suggested by the textbooks on different approaches to language, such as pragmatics, which define the field as the study of the general conditions of the communicative use of language.

Approval and denial Markers are types of pragmatic class. Approval and denial Markers have certain privileges of occurrence, which must be specified.

Iași, România